

”בביתו במדבר”¹

לדמותו של יואב בן צרויה²

מוטי סימפסון

לפני מותו, מוסר דוד המלך לבנו שלמה צוואה המורכבת משני חלקים. החלק הראשון מדבר בפירוט על חובת ההליכה בדרכי ה' ומצוותיו, שהיא הסגולה והנוסחה למלכות ישראלית יציבה ושלמה. החלק השני כולל בתוכו שלושה ציוויים: הריגת יואב בן צרויה, הריגת שמעי בן גרא ותגמול ברזילי הגלעדי. חלק זה עוסק במה שעלול להיראות לעין שטחית כיחיסול חשבונותי, ובדאי איננו כזה, כי אם המשכו הישיר של החלק הראשון³ – גם הוא מטרתו ביסוס הממלכה ומלכותו של שלמה⁴.

הציווי הראשון מבין השלושה שנועדו לחזק ולבסס את מלכות שלמה, הוא ענישת יואב בן צרויה שר צבא דוד: ”וְגַם אֶתְּהָ יָדַעְתָּ אֶת אֲשֶׁר-עָשָׂה לִי יוֹאָב בֶּן-צְרוּיָה, אֲשֶׁר עָשָׂה לְשָׁנִי-שָׁרִי צְבָאוֹת וְשָׂרָאֵל לְאַבְנֵר בֶּן-נֵר וְלַעֲמִשָּׂא בֶן-יֵתֵר וְיִהְיֶה גַם, וַיִּשָּׂם דָּמִי-מִלְחָמָה בְּשָׁלֹם, וַיִּתֵּן דָּמִי מִלְחָמָה בְּחֶגְרָתוֹ אֲשֶׁר בְּמִתְנָיו, וַיִּבְנֶה לֹא אֲשֶׁר בְּרִגְלָיו. וְעֲשִׂיתָ כְּחֻמְתִּי, וְלֹא-תוֹרֵד שִׁיבְתוֹ בְּשָׁלֹם שְׂאֵלִי”⁵. מפשט הדברים משמע שדוד כועס על יואב בעקבות הריגת אבנר בן נר – שר צבא שאול, ועמשה בן יתר – שר צבא יהודה (אבשלום, ולאחר מכן דוד). דוד גוזר על יואב מיתה⁶ בעקבות שני מאורעות אלה, ומטיל על שלמה בנו להוציא אל הפועל את העונש.

ציווי זה של דוד לבנו מעורר תמיהות רבות בעיון ראשוני:

א. משמע מהכתובים, שדוד רוצה להעניש את יואב על רציחות שלכאורה ביצע. מדוע, אם כן, מנע הוא עצמו מלדון את יואב כרוצח ולהענישו?

ב. דוד משתמש בביטוי ”אשר עשה לי”, המייחס להאשמות נימה אישית. הפרשנים⁷ מסבירים על דרך הפשט, שמעשי ההרג של יואב השפיעו ישירות על דוד המלך, בכך שעוררו את זעם העם עליו, בחושבם שיואב פעל בפקודת מלכו, או בכך שפגעו בתוכניותיו של דוד הקשורות לעמשה ואבנר. אולם ישנם פרשנים⁸ המעמיקים ומסבירים שדוד רומז על הריגת אבשלום בנו בידי יואב, ומוסיף זאת לרשימת ההאשמות. על פי זה, לא ברור מדוע לא אומר זאת דוד במפורש, כמו שמנה ופירש את הריגת אבנר ועמשה.

¹ מלכים א' ב', ל"ד.

² המאמר וכל ענייניו התבררו אצלי תוך כדי לימוד ספר שמואל עם תלמידותיי היקרות בת”ת ”אורות ישראל” אילת, ה'תשס"ה. ”מכל מלמדי השכלתי, ומתלמידי יותר מכולם”. ב”ה שזכיתי.

³ הוא פותח ב-ו' החיבור: ”וְגַם אֶתְהָ יָדַעְתָּ...” (מלכים א' ב', ה').

⁴ ראייה לדבר: אחרי ששלמה משלים את האחרונה שבין שלוש המטלות – הריגת שמעי בן גרא – כותב הנביא: ”והממלכה נכונה בידי שלמה” (מלכים א' ב', מ"ו). מכאן, שמעשים אלו היו השלמה להוראה ללכת בדרכי ה', שהיא הבסיס ליציבות הממלכה.

⁵ מלכים א' ב', ה'–ו'.

⁶ ”ולא תורד שיבתו – רצה לומר... וראה שלא ירד לקבר בשלום במיתת עצמו” (מצודת דוד שם ו').

⁷ מצודת דוד, רד"ק.

⁸ רד"ק, מלבי"ם.

ג. הפירוש השני מובא ברש"י, ונראה שתוס' משהו: "שהראה הספר ששלח דוד ביד אוריה". פירוש זה קצת לא ברור – האם על כך שיואב גילה את סודו של דוד בהריגת אוריה החיתי הוא ראוי למיתה? מקור הפירוש הוא במדרש⁹: "...מה עשה לו? את מוצא בשעה שכתב דוד ליואב¹⁰ 'הבו את אוריה אל מול פני המלחמה החזקה ושבבתם מאחוריו ונָכָה ומת', ועשה כן ונהרג. נתקבצו כל ראשי החיילים על יואב להרגו, שהיה (אוריה החיתי) ראש הגיבורים... הראה להם יואב את הכתב. לפיכך כתיב 'את אשר עשה לי יואב בן צרויה'". הדבר נראה כעת עוד פחות ברור; יואב נהג כהלכה לחלוטין! הוא מילא את ציווי המלך, וכדי להינצל מזעם העם נתלה באילן גבוה – איגרת המלך. יתכן שהיה עליו להשתדל יותר לשמור על סודו של המלך, אך להתחייב עונש מוות בשל כך?!! הכיצד?! ומדוע מצטט רש"י רק את המילים הספציפיות הללו, שמשמעותן שיואב נהג לחלוטין לא כשורה? זה מוציא את המשפט מהקשרו המקורי במדרש, שלמעשה איננו כה חמור, לכאורה? ושוב – מדוע לא הזכיר דוד את מעשהו זה של יואב בן צרויה בפירוש? אולי בגלל שבאמת איננו כה חמור ואיננו מצדיק עונש מוות? אז מהי, אם כן, תביעתו וטענתו של דוד המלך? מה כ"כ חשוב לרמוז עליה דווקא כאן בין שלושת ציוויי הצוואה?

הריגת אבנר ועמשא

יואב לא היה רוצח מהיר חימה וחסר רחמים, חס וחלילה. יואב היה מגדולי דורו. "את מוצא שיואב היה ראש סנהדרין, שנאמר: 'ואלה שמות הגבורים אשר לדוד יושב בַּשָּׁבֶת תַּחֲכַמְנִי (ראש השלשי)¹¹ – זה יואב"¹². יואב לא היה קם והורג את אבנר ועמשא על פי איזושהי גחמה פרטית; אם בכל זאת הרגם יואב, הרי שהיו שיקולים אמיתיים מאחורי מעשים אלו.

בעיון ראשוני במפרשים ובמדרשים נראה כי שתי ההריגות, של אבנר בן נר ושל עמשא, היו מוצדקות לחלוטין מצד הדין.

אבנר בן נר היה שר צבא ישראל הראשון – שר הצבא של שאול מלך ישראל משיח ה'. הוא יצא ולחם את מלחמות ישראל בתקופת שאול, והמשיך לארגן ולנהל את מלכות בית שאול אחרי מותו. הוא העביר את איש בִּשְׁת בן שאול למחניים, והמליכו על כל ישראל. הוא נאבק על המשכיותה של שושלת שאול במשך כשנתיים – תקופת מלכות איש בִּשְׁת – עד שהתעמת עם איש בִּשְׁת ונשבע "להעביר הממלכה מבית שאול, ולהקים את כסא דוד על ישראל ועל יהודה מדן ועד באר שבע"¹³. הוא פונה אל דוד ומציע לכרות עמו ברית. שיקוליו של אבנר אינם רלוונטיים כ"כ לדיונו; מה שמשנה הוא, שדוד מחליט לכרות עמו ברית. אבנר מחזר אחרי זקני ישראל ובנימין ומטה לבם אחרי דוד, ודוד מזמין אותו לירושלים, שם הוא עורך לכבודו משתה – דוד מקבל את אבנר בכבוד ובאמון מוחלט.

⁹ תנחומא מסעי י"ב, במדבר רבה כ"ג.

¹⁰ שמואל ב' י"א, ט"ו.

¹¹ שם כ"ג, ח'.

¹² תנחומא דברים ג'.

¹³ שמואל ב' ג', י'.

אחרי שאבנר עוזב את חברון, מגיע יואב מהמלחמה. הוא שומע על כריתת הברית בין דוד לאבנר, פונה אל דוד ומוכיחו: "מה עשיתָה... ידעת את אבנר בן נר כי לפתתך בא, ולדעת את מוצָאָךְ ואת מוצָאָךְ..."¹⁴. יואב איננו מאמין כלל באבנר.

ללא ידיעת דוד, שולח יואב מלאכים אל אבנר ומשיבו חברונה. חז"ל דורשים כאן דרשה שאינה משתמעת לשתי פנים¹⁵: "ויטוהו יואב אל תוך השער לדבר אִתּוֹ בְּשָׁלִי, [ויכהו שם החֲמִשָּׁה וימת בדם עשהאל אחיו]¹⁶ – שדנו דין סנהדרין. א"ל: מ"ט קטלתיה לעשאל? (אמר לו): עשאל רודף היה! (אמר לו): היה לך להצילו באחד מאיבריו! (אמר לו): לא יכלי ליה. (אמר לו): השתא בדופן חמישית כוונת ליה, באחד מאיבריו לא יכלת ליה?!". פשט הפסוקים מלמדנו, שיואב הרג את אבנר כעונש על מות עשהאל אחיו, וחז"ל מעמיקים ומבארים שדנו בדין סנהדרין כרוצח. מהשילוב של טענת יואב כלפי אבנר בפני דוד, והנימוק שמובא לאחר מכן שהרגו כרוצח, נראה בבירור, שיואב הרג את אבנר מכיון שלא האמין בתום כוונותיו כלפי מלך ישראל, וההצדקה ההלכתית להריגה היתה רציחת עשהאל אחיו. א"כ **ההריגה היתה על דרך דין הסנהדרין, כפי שהיו הם דנים ע"פ התורה**. יותר מכך – שלמה המלך, שדן את יואב לפני מותו, הודה לו על פסק דינו זה ולא סתר אותו.

אצל עמשא הדבר מאוד דומה. דוד מחליט אחרי מות אבשלום למנות את עמשא, שהיה שר צבאו של אבשלום, לשר צבא ישראל במקום יואב¹⁷. הוא מצווה את עמשא לגייס את כל ישראל כדי לעצור את מרד שבע בן בכרי, ולשוב עמם תוך שלושה ימים. עמשא יוצא לדרך ולא שב אחרי שלושת הימים¹⁸, ובמקומו יוצאים אבישי ויואב בראש החיילים שנמצאו עם דוד המלך. בדרך הם פוגשים את עמשא בחזרתו, שם יואב תופסו והורגו בעורמה. גם כאן חז"ל מעמיקים את נקודת המבט שלנו, ומסבירים לנו שיואב הרגו כמורד **במלכות¹⁹**; יואב, שראה את עמשא מתעכב בעזרה למלך דוד, מבין מכך שנאמנותו של עמשא איננה לדוד והוא מנסה להזיק למלך, הוא רואה בו מורד במלכות **והורג אותו כדין מורד**.

שתי ההריגות האלו נראות מוצדקות מאוד מצידו של יואב. ליואב ברור בשני המקרים, שצרה גדולה עלולה להתרגש על המלך בעקבות השותפויות שניסה ליצור. הוא הורג את אבנר ואת עמשא, כאשר בשתי הפעמים השיקולים הינם הלכתיים 'נקיים' – זה כרוצח הנידון בסנהדרין וזה כמורד במלכות.

למרות הנראה לעינינו, ולמרות המשתמע מחז"ל – שהכל נעשה על פי דין – דוד לא מקבל את הדברים; הוא מקלל את יואב קללה נמרצת בעקבות הריגת אבנר¹⁹, ודורש את נקמת דמיו של עמשא בצוואתו לשלמה.

מכאן נראה בבירור שהויכוח איננו הלכתי-טכני, אלא עמוק הרבה יותר במהותו, אך עדיין קשה לאבחן ולהגדיר במדויק מהי טענת דוד המלך.

הריגת אבשלום

¹⁴ שם, כ"ה.

¹⁵ סנהדרין דף מ"ט.

¹⁶ שמואל ב' ג', כ"ז.

¹⁷ שם י"ט, י"ד.

¹⁸ שם כ', ה'ו'.

¹⁹ שם ג', כ"ט.

ההאשמה על הריגת אבשלום נאמרת, כמו שראינו, ברמז – "אשר עשה לי". העובדה שההאשמה לא נאמרת במפורש מעידה לנו כאלף עדים, שזו האשמה שאינה מצדיקה תביעת עונש מוות; היינו, היא אינה מוצקה כמו תביעות העונש על הריגת אבנר ועמשא, ובכל זאת דוד מזכיר אותה. ממאורע זה, המבליט שישנו הבדל מהותי בין מעשיו ומניעיו של דוד לבין אלה של יואב, אפשר לנסות וללמוד על יסוד אותו הבדל שביניהם.

אבשלום – בנו השלישי של דוד – מרד באביו והשתלט בערמה על כסא מלכות ישראל. לפני צאת דוד ונאמניו למלחמה מול אבשלום וצבאו, ציווה דוד לעיני כל ישראל את מפקדי צבאו – יואב בן צוריה, אבישי אחיו ואיתי הגיתי – וביקש: "לאט לי לנער לאבשלום"²⁰ ("אם יקרא לפניכם במלחמה – חמלו עליו"²¹).

יואב, ששומע את הציווי, לא ציית. יותר מכך – למרות שהתרה בו האיש המגיד, שדוד ציווה לשמור על הנער אבשלום, הוא התעקש, ובעצמו הלך והרג את אבשלום²².

אין ספק שלהיטותו של יואב להרוג את אבשלום בניגוד לציווי של דוד המלך מעוררת תמיהה גדולה. אך גדולה יותר, לטעמי, היא התמיהה על עצם ציווי ובקשתו של דוד – "לאט לי לנער לאבשלום". ראשית, הלשון אינה ברורה – האם זו הוראה ברורה ומוחלטת לא לפגוע בנער או שמא בקשה? הביטוי "לאט לי" לא מבהיר את העניין. ושנית, מדוע לא לפגוע בו, והרי הוא מורד במלכות?!

פרשנים אחדים²³ מסבירים, שהבקשה היתה בקשת רחמים של אב על בנו; כך גם נראה מן האבל בו שוקע המלך אחרי הריגת בנו²⁴, ומן הביטוי עליו חוזר המלך מספר פעמים בזעקה – "בני אבשלום". אחרים²⁵ מעמיקים ומסבירים שדוד תלה בעצמו את מעשי אבשלום, והסבירם כעונש על מעשה בת-שבע. הסברים אלו עדיין משאירים אותנו מעט קצרי הבנה; האם עונשו של אבשלום, המגיע לו ע"פ דין תורה, צריך להיות קל יותר בגלל היותו בן המלך, או בגלל שמעשיו קשורים לעונש דוד? הוא הרי בחר לעשות זאת מרצונו הוא!

גם אם כן נסתפק בהסברים אלו, עדיין לא מובן מדוע כה חרה אף דוד ביואב עד שדרש את מותו, והרי יואב נהג כדין והרג את מי שמרד במלך!

נראה לי, שעלינו לנסות ולברר תחילה, מה הסתתר מאחורי בקשת דוד המלך על בנו.

²⁰ שם י"ח, ה'.

²¹ רש"י שם.

²² שמואל ב' י"ח, י"ד. בפרקי דרבי אליעזר (פרק נ"ג) הוסיפו חז"ל והראו את "להיטותו" של יואב להרוג את אבשלום: "רבי אליעזר אומר: בא וראה ישרותו ותומתו של אותו האיש (המודיע על לכידת אבשלום בענפי האלה), שאמר ליואב: אם תתן אלף כסף, איני עובר על מצות המלך אשר צוה, שנאמר: "ולו אנכי שוקל על כפי אלף כסף...". אמר לו (יואב): בבקשה ממך הראיני אותו המקום שאבשלום תלוי בו, ולא קבל עליו. התחיל כורע ומשתחוה (!)... ולקח אותו בזרועו והראה לו (את המקום שאבשלום תלוי בו)".

²³ רד"ק, מצודות.

²⁴ שמואל ב' י"ט, א'-ה'.

²⁵ רלב"ג, מלבי"ם.

בתחילת סיפור המרד מתאר הנביא את דמותו ותוארו של אבשלום²⁷: "וכאבשלום לא היה איש יפה בכל ישראל להלל מאד, מכף רגלו ועד קדקדו לא היה בו מום". תיאור יופי בתורה הינו פריבילגיה די נדירה, המופיעה לרוב אצל אישים מאוד יסודיים במהלך ההסתוריה הישראלית: האימהות, בת שבע – אם שלמה, ואסתר – מן העבר הנשי, ולעומתן – שאול, דוד ואבשלום בעזרת הגברים. התורה לא זקוקה לתיאורי היופי כדי להעצים את הסיפורת המקראית, היופי המקראי איננו מבטא משהו חיצוני, אלא הוא בא לבאר את גדולתו של מושא התיאור – "חכמת אדם תאיר פניו"²⁸; התורה מתארת את היופי האידיאלי שמהווה ביטוי וגילוי ליופיה של הנשמה.

"...שבאמת כל היופי שבעולמים הוא רק התגלות מצערה מיפיה של הנשמה, שהיופי החיצוני הוא רק גורם, שיוצא מן הכח אל הפועל, מן הסתום אל הגילוי, יפיה הנהדר של נשמת האדם, הנחצבת ממקור התפארת"²⁹.

התורה משתמשת בתיאור היופי כדי לתאר לנו הופעת נשמה מיוחדת וכוללת. הופעה זו תלויה כמובן במעשיו של האדם – היאפשר את הגילוי העצום או יחנוק אותו.

תיאורי תואר, דמות ויופי המיוחסים לדמויות גבריות בתורה, באים לבטא בד"כ כוחות מלכות בולטים, "מלך בְּיָפוֹ תחזינה עיניך"²⁶. כך מצאנו אצל שאול המלך – "משכמו ומעלה גִבֹּה מכל העם"³⁰; אצל דוד המלך – "והוא אדמוני עֵם יפה עינים וטוב רִאִי"³¹; [על דרך השלילה – אצל אליאב אחי דוד, שחשב שמואל להמליכו כשראהו, וה' אמר לו "אל תבט אל מראהו ואל גִבֹּה קומתו... **כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב**"³²]], וכך אנו מוצאים באבשלום. "ת"ר חמשה נבראו מעין דוגמא של מעלה וכולן לקו בהן, שמשון בכחו שאול בצוארו **אבשלום בשערו** צדקיה בעיניו אסא ברגליו"³³. השוואת שערו של אבשלום, שהיה עיקר יופיו, ל"מעין דוגמא של מעלה", מלמדתנו, שבאבשלום היו טמונים כוחות אדירים, כוחות מלכות גדולים מאוד, שרק בעזרתם הצליח כ"כ בתוכניתו להטות אליו את לב העם ולהשתלט על כס המלכות. אכן, כמו שמשמע מהנאמר, אצל אבשלום – מעשיו גרמו; אבשלום השחית את כוחותיו האדירים בהריסת שלטון דוד ומלכותו, והפך כוחות חיים אדירים לכוחות הרס.

כ'לב באיברים'

דוד הוא מלך ישראל, אבי אבות מלכי בית דוד ומלך המשיח – גדול המלכים. עניינו של מלך בכלל, ובעם ישראל בפרט, הוא יצירת גוף לאומי כללי המורכב מכל פרטי האומה, המסודרים לפי כוחותיהם – כל אחד במקומו המתאים לו. מלך נמדד ביכולתו לזהות את הכוחות הספציפיים שבכל פרט

²⁶ ישעיהו ל"ג, י"ז.

²⁷ שמואל ב' י"ד, כ"ה.

²⁸ קהלת ח', א'.

²⁹ שמונה קבצים ח', סע' נ"ה.

³⁰ שמואל א' ט', ב'.

³¹ שם ט"ז, י"ב.

³² שם, ז' – תודה ליוחאי קפלן שהפנה את תשומת לבי למקור זה.

³³ סוטה דף י'.

ופרט באומה ולסדרם במקומם המתאים באופן שיווצר אורגניזם אחד אדיר, שמתפתח מתוך מגוון הכוחות שבו, ולא מדכא אותם. כאמור, דבר זה נכון בכל אומה, ובודאי – ולהבדיל אלף אלפי הבדלות – באומה הישראלית. מלך אידיאלי בישראל הוא אדם בעל נשמה מרכזית, שבכוחה לאחד את כל האומה, מתוך שכל נטיות החיים וכשרונותיהם כלולים בו; הוא מזהה את הכוחות הפרטיים בכל אחת ואחת מהנפשות הישראליות, ומסדרן באופן שיבטאו את הביטוי העליון של כנסת ישראל במציאות, הוא פועל באומה כלב באיברים. זו היתה ענקיותו של דוד המלך.

הרב טאו³⁴ מאריך להסביר עניין זה, ומתמקד מתוך כך בדוד המלך ויחסו לבניו. הרב מסביר, שדוד זיהה בשלושת בניו הסוררים – אמנון, אבשלום ואדוניה – את הכוחות הנשמתיים המיוחדים להם, וראה שכוחות אלה עשויים להיות גורמים מהותיים ומרכזיים בבניין הממלכה הישראלית המתפתחת. לכן, הוא "לא עצבו" ³⁵ מעולם. הוא ניסה לתת להם להגיע בעצמם, במהלך של תשובה, למקומם האמיתי והבריא בתוך האומה, שממנו יגדלו ויצמיחו ישועה ותועלת עצומה לעם. שלושתם סרחו, ובכל זאת המשיך דוד המלך לתת בהם אמון, הוא בראייתו המלכותית-ממלכתית ראה לעומקם וזיהה את תוכנם האמיתי שעוד לא נגלה. מכאן נבעה בקשתו "לאט לי לנער לאבשלום"; זוהי בקשה המתייחסת "לי" – לדוד כמלך ישראל, שהוא בעל תפיסה מעמיקה בנפשות הישראליות הפרטיות, ואיננה עומדת במבחן הראייה החיצונית של מי שאיננו מלך. דוד המלך זיהה וראה באבשלום את יפיפותו, מעבר למעטה השיער שגידל, וידע מה טמון בו באמת. ומסיבה זאת, נראה לי, דוד המלך משתמש במונח "נער", כאומר שמעשיו של אבשלום נובעים מ"נערותו" – חוסר בשלוטתו וחוסר הבנתו לגבי הדרך הנכונה בה יביא את הכוחות האדירים שבו לביטויים האמיתיים והמלא במסגרת מלכות דוד. דוד קיווה והאמין שזה עניין של זמן ובגרות, ובבוא העת יהיה אבשלום חלק מרכזי ובונה בתוך מארג המלכות של בית דוד – ולא דווקא כמלך.

נקודת ראייה פרטית מול תפיסה ממלכתית

וזאת היתה טעותו של יואב. יואב בן צרויה היה כל כולו קודש קדשים לעם ישראל ולהגנתו, כשהדבר היסודי והמרכזי בעניין זה הוא השמירה על מלך ישראל ומלכות ישראל – לב האומה הישראלית. יואב זיהה בעיני הלוחם והמגן שבו סכנה ברורה ומיידית למלך ישראל – אבשלום. יואב כבר נתן בעבר אמון באבשלום, ואפילו ניסה לעזור לו³⁶, וזה השיב לו מנה אחת אפיים, וכבר אז זיהה יואב באבשלום את הבודגנות והתככנות שבו. אחרי שהמרד כבר בוצע ודוד המלך נושך, זמנית, מכיסאו – יואב הגיע למסקנה הדי-מתבקשת, שאבשלום הוא גורם מתסיס שחובה להרסו – מורד במלכות, שאם יישאר בחיים, הוא עתיד לחזור ולמרוד ולחזור ולהרוס, ולכן לא היסס לרגע לפני שהרג את אבשלום. יואב שכח דבר אחד מרכזי – אין ענינו כענין דוד מלך ישראל, ואין ראייתו – רחבה ככל שתהיה – מסוגלת לחזור לעומק הנפש הישראלית כראיית דוד מלך ישראל. בזה טעה יואב. הוא חשב שדוד איננו רואה נכוחה את אופיו האמיתי של אבשלום, ושהוא טועה בכך שרצה להעניק לאבשלום הזדמנות נוספת; הוא חלק על דעת מלכו, ופסק דין כפי הנראה לו לנכון למראית עיניו הוא.

לעניין זה רמז דוד באומרו "אשר עשה לי"; לא היתה כאן מרידה במלך מצד יואב, ודאי שלא מכוונת. יואב הרג את אבשלום מתוך דאגה עמוקה לשלום מלכו, ונהג ע"פ דין, וע"כ דוד לא מזכיר זאת

³⁴ לאמונת עתנו ב', "הישר כדוד", פרקים ט'-א.

³⁵ "ולא עצבו אביו מימיו" – מל"א א', ו'.

³⁶ שמואל ב' י"ד.

במפורש בצוואתו לשלמה בנו. דוד משתמש במילה "לי" בהתאמה לבקשה שביקש "לאט לי לנער אבשלום"; כמו ששם הבקשה נבעה מהיותו מלך בעל ראייה ממלכתית מעמיקה ומדויקת, ומתוך כך אמר "לי", והדגיש את עובדת היותו הוא – מלך ישראל – המבקש, כך כאן ההאשמה היא פגיעה במלך – פגיעה בנפש שהיתה יכולה להיות אושיה מרכזית במלכות דוד ובפיתוח עם ישראל וממלכתו בארצו. **על יואב היה לדעת את מקומו וסגולתו לעומת מלכו, ולפעול בהתאם לכך.**

ממילא, באנו לראייה בהירה יותר אודות חטא יואב בהריגת אבנר ועמשא.

בשתי התקופות הללו ראה דוד כערך עליון את השבת האחדות באומה כולה. בזמן אבנר, העם היה עדיין בתהליך הסתגלות למלכות אחת תחת שלטון דוד, אחרי שבע שנים של מלכות מפוצלת. בזמן עמשא ג"כ היה המצב דומה – מרד אבשלום חשף, שהעם עוד לא הפנים לחלוטין את מוחלטות וסופיות מלכות דוד. אחרי המרד, כשהעם בא לקראת דוד להחזירו לירושלים, מתגלה הקרע במלוא עוצמתו, כששבע בן בכרי מכריז "אין לנו חלק בדוד, ולא נחלה לנו בבן ישי"³⁷. דוד מודע להכרח להחזיר את לב העם אליו – בתקופה זו כמו בתקופת אבנר, וזאת מכיון שאין מלך מולך אם אין לב העם עליו להמליכו. בשני האישים – אבנר ועמשא – דוד הבין את חשיבות היותם לצידו, ואכן שניהם השיבו את לב העם אליו, עד שיואב הרגם. בשני המקרים יואב התערב בהחלטותיו של דוד המלך שהתקבלו מתוך שיקול דעת מלכותי-ממלכתי, ופגע במגמה אותה ניסה דוד המלך ליצור, ועל כך כעסו הגדול של דוד. מסיבה זו, את ההאשמות על הריגת אבנר ועמשא הוא מטיח ביואב בצורה גלויה, מה שלא עשה על אודות אבשלום – שנהרג כדי לעומת אבשלום ובניגוד לו, אבנר ועמשא לא הוגדרו מורדים במלכות בעקבות מעשיהם: אבנר היה שר צבא שאול, שהיה משיח ה' כדוד, ונשאר שר צבא בן שאול מתוך שיקול דעת תורני-הלכתי³⁸. עמשא מונה בידי מי שהיה מלך ישראל – אבשלום – לשר צבאו³⁹, והוא לא היה יוזם המרד ומנהיגו. כיון שכך, לא היתה שום סיבה הלכתית-דינית נראית לעין להורגם. יואב לא סמך על שניהם, כאמור, ופחד שהם יחתרו תחת מלכו, ולכן מצא צידוקים הלכתיים להרגם – את אבנר כרוצח עשהאל, ואת עמשא כמורד במלכות, על שהתעכב במילוי ציווי דוד לאיסוף הצבא. לכן מאשים דוד בגלוי את יואב על הריגת שני אישים אלו; לא מתוך כך שיואב רצח אותם ללא הצדקה ובדם קר, ח"ו, אלא מתוך אותו הדבר אליו התכוון באומרו "לי", ברומזו על דבר אבשלום – התערבות בשיקול הדעת הממלכתי של מלך ישראל, ופגיעה בתהליך ביסוס מלכות ישראל. מעשיו של יואב היוו פגיעה חמורה בהעמדת מלכות ישראל על כנה.

דוד לא ראה בכך הצדקה להריגת יואב, ולכן לא הרגו בעצמו. יואב לא מרד בו, ההיפך הוא הנכון – יואב פעל מתוך שיקולי הגנה ושמירה על מלך ישראל. אלא שדוד ידע, שיואב עלול – מתוך נטייתו זו של לקיחת אחריות היכן שהוא לא מיועד ועשוי לשאתה – לעשות זאת גם לשלמה הרך בשנים⁴⁰ ולפגוע במלכותו. לכן, דוד מזכיר עניין זה של הריגת אבשלום בצוואתו – זה עניין עקרוני ובסיסי לשמירת יציבות מלכות שלמה, אך עושה זאת רק ברמז – אין במעשה זה מצד עצמו עילה להרוג את יואב, שפעל מצד הדין.

³⁷ שמואל ב' כ', א'.

³⁸ "מקרא היה דורש, שעתידין שני מלכים לעמוד מבנימין, שאמר לו הקב"ה ליעקב: ומלכים מחלצין יצאו, וכבר נולדו כל בניו חוץ מבנימין" (רש"י על שמואל ב' ב', ח').

³⁹ שמואל ב' י"ז, כ"ה.

⁴⁰ מלכים א' ג', ז' – עי' ברש"י על המקום.

אחרי כל האמור, אפשר לנסות ולהסביר את דברי רש"י הנראים סתומים למדי.

רש"י, כאמור בהתחלה, מסביר את הביטוי "לי": "שהראה הספר ששלח דוד ביד אוריה"; במדרש זה, שהבאנו בהרחבה לעיל, חז"ל – בניגוד לנראה בעין שטחית – מותחים ביקורת גלויה מאוד על יואב. הביקורת איננה על מסירת סודו של דוד המלך, זו איננה עילה לביקורת כה נוקבת מפי דוד בצוואתו לפני מותו. הביקורת מתייחסת בדיוק למה שהסברנו מקודם.

המדרש מתאר את דביקותו המלאה של יואב בן צרויה בהוראה שקיבל מדוד המלך לשלוח את אוריה החיתי אל פני המלחמה ולוודא שייהרג. אינני יודע כמה מהסיפור המלא ידע יואב, אך מה שברור הוא, שהוא לא היסס לבצע את הפקודה, וכשלוחמי דוד התנפלו עליו בחמת זעם, מיהר לגבות עצמו במסמך חתום בידי המלך המורה לו לבצע מה שעשה.

שלמה, בהסברו לבניהו בן יהוידע את הנימוק והדחיפות שבהריגת יואב, משתמש בביטוי "אשר פגע בשני אנשים צדקים וטבים ממנו"⁴¹. הגמרא⁴² מביאה הסבר מעניין ומאיר לקביעה שהם צדיקים וטובים מיואב: "והשיב ה' את דמו על ראשו אשר פגע בשני אנשים צדיקים וטובים ממנו, טובים – שהיו דורשין אכין ורקין והוא לא דרש, צדיקים – שהן בפה ולא עשו והוא באיגרת עשה". גמרא זו מספרת לנו בשבחם של אבנר ועמשא, ואומרת ששניהם נצטוו לבצע משהו ולא קיימו אותו בדרשם "אכין ורקין". מהם אותם "אכין ורקין" שנדרשו? מסבירה הגמרא⁴³: "כתיב: 'כל איש אשר ימרה את פיך ולא ישמע את דבריך לכל אשר תצונו יומת'. יכול אפילו לדברי תורה? תלמוד לומר: 'רק חזק ואמץ'". ומהם המעשים שנצטוו ולא עשו? לגבי עמשא מפרטת הגמרא⁴⁴: "...כתיב: 'ויאמר המלך לעמשא הזעק לי את איש יהודה שלשת ימים וגו' וילך עמשא להזעיק את יהודה ויחר וגו'⁴⁵. אמר ליה (שלמה): עמשא אכין ורקין דרש, אשכחניהו דפתח להו במסכתא ('שמצאן שהיו עסוקין במסכת ולא רצה לבטלן... שאם בא המלך לבטל דברי תורה אין שומעין לו' – רש"י); אמר: כתיב 'כל איש אשר ימרה את פיך ולא ישמע את דבריך לכל אשר תצונו יומת', יכול אפילו לדברי תורה? תלמוד לומר: 'רק חזק ואמץ'. אודות אבנר מסביר המדרש⁴⁶: "ויאמר המלך לרצים הנצבים עליו⁴⁵ לפגוע בהם, ולא שמעו לו. זה שאמר הכתוב: 'שומר מצוה לא ידע דבר רע'⁴⁶ – זה אבנר, שלא הניחו לפגוע בכהנים, שנאמר⁴⁵: 'ולא אבו עבדי המלך...'. את החלטתו זו קיבל אבנר על סמך דרישת "אכין ורקין". גמרא זו ומדרש זה טומנים בחובם אמירה מופלאה ונוקבת עד תהום.

אבנר ועמשא לימדו אותנו פרק בציות להוראת מלך. הם חידשו את מדרש ההלכה הקובע, שהמילה "רק" ממעטת מהדין "כל איש אשר ימרה את פיך... יומת", את מי שממרה את פי המלך, כדי לא לעבור על דברי תורה. הם דרשו "אכין ורקין". ובכן מה, יואב שלא דרש "אכין ורקין" ראוי לגנאי?! ראש הסנהדרין של אותו הדור מגיע לקביעה ההלכתית, שאין לערער על ציווי המלך במקרה פרטי – למרות גבוליותו ההלכתית – והוא נדרש לגנאי?! על מה ולמה? ברור שיואב לא התעלם בהפגנותיו מהלכה זו אלא שקל והכריע לצד אחר!

⁴¹ מלכים א' ב', ל"ב.

⁴² יהושע א', י"ח.

⁴³ שמואל ב' כ', ד"ה'.

⁴⁴ מדרש תהלים מזמור נ"ב.

⁴⁵ שמואל א' כ"ב, י"ז.

⁴⁶ קהלת ח', ה'.

הביקורת שמטיח שלמה ביואב איננה על פסק נקודתי זה בו החליט לא לדרוש "אכין ורקין"; שלמה, כאמור, מעלה אל מול פני יואב האשמה חמורה. יואב הרשה לעצמו לדון דין בעניין אבנר ועמשא ולהרגם, בהניחו שדוד המלך טועה בשיקול דעתו, והוא איננו רואה את הסכנה הנשקפת לו מאישים אלה. יואב לא לקח בחשבון, שאת מה שדוד המלך רואה משם – מגובה נשמתו התמציתית הכוללת ומכנסת בתוכה את כל כוחות האומה, הוא – יואב – לא מסוגל לראות מכאן. הוא התערב במהלך, שנוצר מתוך ראייה ממלכתית מקיפה וכוללת, שינה אותו והזיק למלך ולבניין המלכות. שלמה מציג ליואב את הדרך ה**יחידה** הנכונה והמותרת הלכתית, להתערבות בשיקולי מלך. לכן הוא רומז על מעשה שאול וכהני ה', שבו הרשו לעצמם עמשא ואבנר להתערב בשיקולי מלכות, למרות קוצר וקוטן ראייתם היחסית, וזאת על סמך דרישת ה"אכין ורקין". שלמה פונה ליואב בתביעה, ומאשים אותו על כך שבמקרה אחד ויחיד בו כן היה עליו להתערב בהחלטתו של דוד המלך, וכן לדרוש "אכין ורקין" – מעשה אוריה החיתי, ולסכל בכך את עצת המלך – הוא לא עשה זאת. להיפך! הוא הסתמך על הוראת המלך כציווי שאסור בשום פנים ואופן שלא לקיימו, ובאי-עשייה זו לא מנע מהמלך את המעשה היחיד המוזכר בנביא כביקורת על דוד המלך. לעומת זאת, הוא התערב בעניין אבנר ועמשא, כאשר שם לא היה לו שום כלי ונימוק מחשבתי או הלכתי בעזרתו יכול לבקר את החלטת המלך ולבטלה, ובכך הזיק למלך ישראל ולמלכותו. הדבר בולט אפילו יותר בדיון ההלכתי-דיני שמקיים שלמה עם יואב בדונו אותו למוות, ושם מנסה יואב להצדיק את **החלטותיו**⁴⁷: "מאי טעמא קטלתי לעמשא? אמר ליה (יואב): עמשא מורד במלכות הוה, דכתיב: 'ויאמר המלך לעמשא הזעק לי את איש יהודה שלשת ימים וגו' וילך עמשא להזעיק את יהודה ויוחר וגו'⁴⁸. אמר ליה (שלמה): עמשא אכין ורקין דרש, אשכחינהו דפתיח להו במסכתא ('שמצאן שהיו עסוקין במסכת ולא רצה לבטלן... שאם בא המלך לבטל דברי תורה אין שומעין לו' – רש"י); אמר: כתיב 'כל איש אשר ימרה את פיה ולא ישמע את דבריה לכל אשר תצוו יומת', יכול אפילו לדברי תורה? תלמוד לומר: 'רק חזק ואמץ'. יואב הורג את עמשא **בגלל** שדרש "אכין ורקין", ושלמה מתפלפל איתו להסביר דבר זה, מכיון שזה עומק הביקורת הטמונה באמירת שלמה. על סמך הבדל זה קובע שלמה, שאבנר ועמשא היו "טבים ממנו".

לכך מביא רש"י רק את הציטוט הנ"ל מדברי המדרש. ציטוט זה מבטא את המסר הנושם מהמדרש, הביקורת המוטחת ביואב על כך שבמקום בו נדרש ממנו אי ציות להוראת המלך – לא עשה זאת, והיכן שהיה צריך להבין את מקומו אל מול תפיסת המלכות של דוד – לא הבין, ופעל שלא כשורה.

"מה לי ולכם בני צרויה"

דוד מטיח באבישי בן צרויה משפט כותרת זה פעמיים (!). בשתי הפעמים דרש אבישי את מותו של שמעי בן גרא, שקילל וביזה את דוד המלך בבורחו מפני אבשלום – פעם בעת הבריחה עצמה⁴⁷, ופעם כשהחזירו העם, ובראשם שמעי, את דוד⁴⁸. המשפט הזה מקומם במבט ראשון ושטחי. בני צרויה היו צמודים לדוד בכל נדודיו וגלגוליו – לטוב ולרע: אבישי ירד איתו לתוך מעגל הלוחמים של שאול המלך בגבעת החכילה⁴⁹; עשהאל מסר את נפשו מתוך הרצון להרוג את אבנר בן נר, ולסיים בכך את ההתנגדות שנותרת למלכותו של דוד על כלל ישראל⁵⁰; יואב נלחם את כל מלחמותיו של דוד המלך, ועסק כל חייו

⁴⁷ שמואל ב' ט"ז, י'.

⁴⁸ שם י"ט, כ"ג.

⁴⁹ שמואל א' כ"ו.

⁵⁰ שמואל ב' ב'.

בהגנה על בית דוד. אם כן מה אומר פה דוד? האם כל כך בקלות נשכח הכל? האין לך, דוד מלך ישראל, שום עניין ושום קשר עם בני צרויה הנאמנים לך עד טיפת דמם האחרונה?

דוד ייחס את הביזוי הנורא הזה, והפגיעה שפגע שמעי בכבודו, למהלך העונש על מעשה בת שבע. דוד, בהבנתו את חומרת מעשהו מתוך תפיסתו הממלכתית-מלכותית המקיפה, העמיק והבין את סיבת בוא המרד⁵¹, ואת סיבת המרורים וההשפלות שהיו מנת חלקו. הוא ראה את ההכרח שבכל הדברים הללו, על מנת שיוכל לחזור להיות מלך ישראל מתוקן ומוכן וללא רבב⁵², אחר – ולמרות – מעשה בת שבע. אבישי, כמובן, לא יכול לראות את התמונה בשלמותה ובעומקה כמו דוד מלך ישראל, והדם בעורקיו רתח כשראה את הפגיעה הנוראית במלך ישראל ובמלכות ישראל – "למה יקלל הכלב המת הזה את אדני המלך"⁵³, ודרש את מות שמעי. דוד המלך פונה אליו בשתי הפעמים ומעמידו על מקומו. דוד לא שוכח את עברם המשותף ולא מזלזל בשום אופן בבני צרויה הנאמנים, אלא שהוא עונה לאבישי בלשון חריפה ומבהיר את ההבדל בין נקודות המבט של שניהם – ההבדל בין ראייתו של מלך ישראל הבאה מתוך כלליות וממלכתיות, לבין מבטו של לוחם גדול המוסר נפשו אמנם למען עם ישראל ומלכו, אך הוא עדיין איש פרטי. "מה לי" – כמלך ישראל, "ולכם בני צרויה" – כאנשים פרטיים, גדולים וחשובים ככל שתהיו; אין מקומכם מקומי, ואין ראייתכם כראייתו. גישתו של יואב בן צרויה מתגלה גם אצל אחיו אבישי, אך אמנם בצורה פחות בולטת ומזיקה לדוד המלך.

ממילא, משפט זה – "מה לי ולכם בני צרויה", מבטא את גישתם של בני צרויה, ובייחוד של יואב, שיש להם יד ורגל בהבנת הנהגת עם ישראל מתוך אחריותם להגנת העם ומלכו, הבנה שהיתה מוטעית ביסודה. באומרו משפט זה, מקפל דוד את כל העימותים העתידיים עם יואב, ומבהיר לנו את חטאו של זה כלפי מלכו, עליו לא יוכל דוד לעבור בשתיקה.

"ויקבר בביתו במדבר"¹

בימי חלדי טרם עומדי על דעתי, החלטתי להרחיב דעתי וידיעותיי בני"ך. ישבתי ולמדתי את ספרי הנביאים על סדרם לבדי – עם המפרשים, כמובן. כשלמדתי את ספר שמואל ועיינתי בסיפורי גבורתו של יואב, התפתח אצלי רגש דו-כיווני כלפיו. בתחילה, גבורתו, תעוזתו ומסירות נפשו למען עם ישראל מילאו אותי הערצה; בהמשך, כשהתחלתי לומד ורואה את העימותים בינו לבין דוד, ואת העוינות (כך הבנתי זאת) שחש כלפיו דוד, התחלתי ממש לחוש כלפיו רגשות קשים שגבלו בתיעוב, רחמנא לצלן. לא הבנתי – איך הוא מעז ללכת כנגד רצונו ומעשיו של דוד מלכנו נעים זמירות ישראל! מאוד הזדהיתי עם הקללות שהטיח בו דוד אחרי הריגת אבנר, ועם המשפט הקשה (כפי שנראה לי אז) "מה לי ולכם בני צרויה". לא יכולתי שלא... לשמוח, כשדוד ציווה על שלמה לסגור את החשבון עם יואב.

עד שנתקלתי במשפט האחרון בו מדבר הנביא על יואב בן צרויה: "ויעל בניהו בן יהוידע ויפגע בו וימתהו, ויקבר בביתו במדבר"¹. לא הבנתי – בית במדבר?! ליואב שר הצבא?! הלא ודאי שהוא התגורר בירושלים ליד מלך ישראל! עיון ברש"י הראה דבר מופלא. רש"י לא הסביר כמו אבן עזרא, שהיה ליואב ומשפחתו בית גם באיזור המדבר, ושם העדיפו לקבורו, אלא במפתיע התחמק מהסבר הפשט, והביא ישר מדרש: "שהיתה ביתו הפקר כמדבר לעניים". הפירוש מבוסס על **הגמרא**¹⁵: "ויקבר בביתו במדבר" – אטו

⁵¹ כאמור, חלק מהמפרשים מסבירים שדוד תלה את מעשי אבשלום בחטאו הוא, וע"כ ביקש עליו רחמים.

⁵² שמואל ב' ט"ז, י"ב.

⁵³ שם, ט'.

ביתו מדבר הוא? אמר רב יהודה אמר רב: כמדבר – מה מדבר מופקר לכל אף ביתו של יואב מופקר לכל. דבר אחר: כמדבר – מה מדבר מנוקה מגזל ועריות אף ביתו של יואב מנוקה מגזל ועריות". מדרש נוסף מרחיב ואומר⁵⁴: "רבי פנחס ורבי ירמיה בשם רבי חייא בר אבא: וכי במדבר היה ביתו של יואב? אלא כיון שמת, נעשו ישראל כמדבר". קראתי, ונאלמתי דום. רש"י גדול הפרשנים לא עוזב כ"כ מהר את הפשט לטובת דרש⁵⁵. במקום כזה, בו הפשט יכול להיות מוסבר בצורה פשוטה וחלקה, רוצה רש"י, לדעתי, להוביל אותנו לראות את הכתוב ברובד עמוק יותר, המתבקש בכתוב זה, ולכן מפנה אותנו למדרש. פתאום הבנתי את קוצר ראייתי את דמותו של יואב, כפי שנשקפה לעיני בגובהן הכל כך נמוך.

בעת מותו של יואב מדגיש לנו הנביא דבר אחד. יואב בן צרויה שר צבא ישראל, שם עצמו וביתו כהפקר כלפי עם ישראל. הדברים ברורים לעין בסיפורי מלחמותיו, אך נכונים בכל רובד מחייו – כלפי עניי עם ישראל, כלפי החברה הישראלית ברובד הפרטי, וכלפי החברה הישראלית כולה. כל מעשיו וחיו של יואב בן צרויה נבעו מתוך מגמה זו – ביטול החיים הפרטיים לעומת המגמה הכללית של עם ישראל. גם שגיאותיו של יואב בן צרויה נבעו מעניין זה – יואב בן צרויה לקח על עצמו את האחריות העצומה, לדאוג למלכות ישראל כל עוד נשמה באפו. הוא לקח החלטות קשות וגורליות, כשהוא מודע לכך שהוא דוחק רגליו למקום בו אינן שייכות – שיקול הדעת המלכותי של דוד, וזאת מתוך המחשבה שאסור לו לתת לאיזושהי סכנה להתקרב למלך ישראל. הוא היה מודע לתוצאות העלולות לצאת מתוך מעשיו אלו, אך הוא לא היסס. ואכן, מעשיו אלו הביאו עליו את סופו המר. יואב ינק את כל כוחו ועוצמתו מהמשפט הנפלא שאמר לאחיו אבישי בעת מצור ומצוק, כשחיי שניהם וחיי כל חיילי דוד המלך עומדים על הכף⁵⁶: "חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלהינו, וה' יעשה הטוב בעינינו".

כשראיתי והבנתי דבר זה, הכיתי על חטא, וזעקתי בקשת סליחה כלפי יואב. או אז ידעתי שעלי לברר את כל עניין מהלך הדברים שבין יואב לדוד המלך לעומקו, ולהבינו לאור דמותו האדירה של יואב בן צרויה כפי שהצטיירה לי אז. וזהו מאמר זה, המוגש כאן – בקשת מחילה מיואב שר צבא דוד, ושיר הלל למפקד צבא ישראל בימי מלכות דוד נעים זמירות ישראל, שר צבא המתאים למלכו; ולימוד לעילוי נשמתו.

יהי רצון ויהיו דברי התורה שהתלבנו כאן להצלחת כל שרי צבאות ישראל ומפקדיהם – מוסרי נפשם וחייהם למען העם – לדורותיהם. אמן.

⁵⁴ מדרש שמואל פרשה כ"ה, ג'.

⁵⁵ "יש מדרשי אגדה רבים וכבר סדרום רבותינו על מכונם בב"ר ושאר מדרשות, ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המישיבת דברי המקרא" (רש"י, בראשית ג', ח').

⁵⁶ שמואל ב' י', י"ב.